

حکایت مردگان دخمه خاموش

نرگس ظهیری

دهخدا دخمه کردن را ساختن مقبره و سرداب برای مردگان معنی کرده است. دخمه زرتشتیان که به برج سکوت یا خاموشان نیز معروف است، در انتهای جنوبی شهر یزد و در حوالی منطقه صفائیه در بالای تپه نسبتاً مرتفعی قرار دارد. در این محل دو دخمه وجود دارد که یکی قدیمی‌تر بوده و به نام هانجکی هاتریا و دیگری جدیدتر و به نام گلستان معروف است.

زرتشتیان از دیر باز تا حدود شصت سال قبل اموات خود را بر طبق اصول، فرهنگ و آداب و سنن مذهبی خود و طی مراسم ویژه‌ای در این مکان قرار می‌دادند تا طعمه کرکس‌های کوههای اطراف شوند. این دو دخمه در بالای دو تپه بلند قرار دارد. قسمت داخلی دخمه متشکل از سطح گردی است که با تخته سنگ‌هایی مفروش شده است. ترتیب گذاردن اجساد در این سطح به این صورت بوده است که در کنار دیواره این دایره ابتدا جسد مردها، بعد زنان و سپس اجساد کودکان قرار می‌گرفته است. در مرکز این دایره چاه استودان به معنای استخوان دان وجود دارد که پس از آنکه اجساد به وسیله مرغان گوشتخوار از گوشت و پوست تهی شده و تحت تأثیر آفتاب خشک می‌شدند، استخوان‌ها در درون این چاه ریخته می‌شد تا به خاک تبدیل شوند. پس از قرار دادن اجساد در این مکان، شخصی در کنار جسد منتظر می‌ماند تا مشاهده کند پرنده‌گان ابتدا کدام قسمت جسد را می‌خورند؛ در صورتی که پرنده‌گان از چشم راست جسد شروع به خوردن می‌نمودند، شخص متوفی بهشتی محسوب می‌شد و اگر از قسمت چپ شروع می‌کردند، به بازماندگان متوفی اطلاع داده می‌شد تا برای آرمزش مرده خود خیرات نمایند. پس از مدتی و طی مراسمی محوطه داخل دخمه جارو و ضدعفونی می‌شد تا بار دیگر مورد استفاده قرار گیرد. در حقیقت محوطه داخلی دخمه مانند گورستانی بود که چندین بار از آن استفاده می‌شده است. مشابه این دخمه‌ها در شهرهای

کرمان، تهران و سایر شهرهایی که زرتشتیان در آنها سکونت داشته‌اند نیز موجود است. ساختن این دخمه‌ها نیز اصول و آیین خاصی داشته و همراه با برگزاری مراسمی خاص صورت می‌گرفته است اما اندازه این دخمه‌ها بر اساس جمعیت شهر یا روستای زرتشتیان بنا شده و مصالح مورد استفاده در بنای این دخمه‌ها نیز بنا بر نوع مکان و امکانات مردم آن منطقه متفاوت بوده است.

گریشمن در کتاب ایران از آغاز تا اسلام دلیل ایجاد این دخمه‌ها را مقدس بودن زمین، آتش و آب و جلوگیری از آلوده شدن آنها به واسطه دفن اجساد ذکر نموده است.^۱ به عقیده برخی از زرتشتیانی که به گذاردن اجساد در دخمه اعتقاد داشتند جسد بی‌جان مردگان به جای آنکه در زیر خاک پوسیده شوند و طعمه کرم‌ها و موش‌ها گردد در مقابل آفتاب خشک شده توسط پرندگان خورده می‌شود. حتی برخی از مردگان شاید به علت آنکه به دلیل ایست قلبی یا کاهش سطح هوشیاری هنوز زنده بوده‌اند، پس از چند روز به میان زنده‌ها باز می‌گشتند.

در دره‌هایی که میان این دو دخمه وجود دارد هنوز خانه‌های کاه گلی به هم پیوسته‌ای قرار گرفته است که به آنها «خیله» می‌گویند. این خانه‌ها متشکل از چند اتاق تودرتو با سقف‌هایی گرد می‌باشد که دوستان، آشنایان و وابستگان متوفی یک روز پس از برگزاری مراسم خاک‌سپاری و نیز جهت برگزاری مراسم سالگرد متوفی در این مکان گرد هم می‌آمدند.^۲ اکنون این بناها به دلیل قرار گرفتن در معرض فرسایش محیط و عدم رسیدگی به آنها در حال نابودی است.

پی‌نوشت:

۱. رومن، گریشمن، ایران از آغاز تا اسلام؛ ترجمه محمد معین. - تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۴۹، ص ۱۸۰.
۲. افشار، ایرج، یزدنامه. - تهران: فرهنگ ایران زمین، ۱۳۷۱، جلد اول، ص ۳۶۷-۳۶۶.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۱: نمای بیرونی دخمه

تصویر ۲: درب ورودی دخمه

عکاس: هانیه خلیلیان

تصویر ۳: درب ورودی دخمه از داخل

تصویر ۴: محل قرار دادن اجساد

تصویر ۵: مکان برگزاری مراسم برای درگذشتگان موسوم به «خیله»

تصویر ۶: «خیله»